

# Kovács Sándor Iván

„Szegény Zrínyi, ha ehetett volna abból a vaddisznóból is...”

Illyés-émlékek, levelek, dokumentumok

Illyés Gyula nevének alighanem legfiatalabb ismerői közé tartoztam, amikor tízévesen, 1947-ben, többszöri nekirugaszkodással igyekeztem beleolvasni *Hunok Párisban* (1946) című regényébe. Vasutas apám hozta a házhoz Márai *Füves könyvével* (1943) együtt; a Révai Kiadó egyik ügynöke sózta rá a könyveket, s azok mindjárt az én fennhatóságom alá kerültek, mert már újságot lapozgató, sőt magam is „regényt” író fiúcska voltam. Az én regényem krétával készült, és általában ötven-hatvan méternyi volt: akkori lakóházunk, a Mezőtúr és Pusztafő közöti vasúti őrház előtt írogattam a sínre, és mindennap újra kellett teremtenem, mert a csattogó vonatok menetrendi pontossággal eltörölték. Apám hamar el is tiltott a krétától, de megengedte, hogy olvasnivalókkal degeszre tömve induljak tehenet legettetni a vasúti töltés oldalába. Tehén és én, bizony, sokszor elveszítettük egymást; igazából csak a könyvek érdekeltek.

A *Hunok Párisban* is legeltetési olvasmányom volt, de akkor – úgy-ahogy – csak két epizódja ragadt a fejembe. Az egyik a centenáriumi Petőfi-ünnepség a Sorbonne-on, a legelső lapokról; az a jelenet, ahogy a magyar emigráns ifjak belekiabálnak Pekár Gyula díszbeszédébe: „– Szabadság? – A fehér rémuralomról beszéljen! – Bitorlók! – Halottgyalázók!” És a következmény: a szláv szavalókórus váratlan rázendülése „hibátlan ütemezéssel” a magyarok bekiabálásaira: „– *Hongrie voleuse!* Tolvaj Magyarország! Petőfi szláv volt! – Petőfi a – miénk! – Petőfi a – miénk!”

A *Hunok Párisban* nekem, a kiskamasznak oly emlékezetes másik részlete a legkeresettebb nevű „Quinault–Pompennoix Mór” megrögzött szokását leíró néhány sor volt. Illyésnek ez a „meghitt barátja” ebéd után mindig gyümölcsöt, őszibarackot, mogyorót és diót rendelt, és elfogyasztás előtt kitaróan a hamvas őszit simogatta, „mert a barack két domborulatának vonala, valamint a pihék és az azokon végezhető kellemes simogatás másfajta domborulatok közt húzódó vonalra és bársonyosságra” emlékeztette. (Az én tehenes idilleme emlékeztető jelenetet is találtam Illyésnél, de ezt sajnálatosan csak 1965-ben vetette papírra, lásd a *Szíves kalauzban*, 1974, 595–599. Pedig 1922 áprilisában „első párizsi reggelé”-nek tapasztalata volt. Azt hitte, álmodik: „A Miasszonyunk Székesegyháztól mintegy ötszáz méterre, a város szívében” egy kis szálloda ablakából nyüzsgő kecskenyáját látott: a subás ifjú bojtár féken tartotta a kecskéket, az idősebb pásztor „guggolt és fejt”. „A furulyaszó által értesített háziasszonyok kannácskái és lábosai számára fejte szét igazán melegében a tejet”. Ez a legkorábbi párizsi élmény a *Hunok Párisban* lapjaira való. Kritikai kiadás szerkesztők! Majd ne feledjétek el, legalább egy jegyzet erejéig, visszaiktatni a szerintem legjobb magyar Párizs-könyv magyarázatai közé.)

A *Hunok Párisban* 1946. évi példánya már első egyetemi évemben, 1955–56-ban elmerült Szegeden. A lánykollégiumba adtam kölcsön. A Márai-Füveskönyv ma is megvan. És megvan persze Illyésnek jószerivel minden könyve, néhány esetben dedikálva; megvan az életműsorozata. Prózájából életrajzi ihletésű műveit szeretem (a *Kora tavasz* Révai-kiadása szegedi vétel, 1962), s persze *Petőfijét* és esszéit, cikkeit. Fontos és nekem kedves verseiből most fut sorozata az *Irodalomismeret* Illyés-összeállításában (2002. február-november). A *Kora tavasz*ból egy kis „leckét” is kellett adnom negyven évvel ezelőtt a 60. Illyés-születésnapon pécsi tisztelőinek, amikor új elbeszélésként közölték a regény egyik fejezetét. (Vö. *Az életregény és fejezetei*, Jelenkor, 1963/1.)

Kötve se hittem volna, hogy már az ifjú évek értékrendjében a klasszikusok közé sorolt Illyésnek egyszer majd szerkesztői szolgálatokat tehetek, s egy olyan koronatanúval is találkozom, aki a szláv szavalókórus tagjaként volt résztvevője 1923-ban a párizsi Petőfi-botránynak. Pozsony irodalmi kávéházában történt az 1970-es évek elején: a magyarul kitűnően beszélő, nagy tekintélyű szlovák költővel fölöttébb internacionalistán, hatyú-magasan kezdjük a baráti beszélgetést, aztán a ragadozók röptével szállunk alább saját nemzeti vizeinkre. Szóba hozom a Sorbonne Petőfi-ünnepét. Azonnal kapom rá a választ: – Én is ott voltam a szláv fiúk kórusában... Akkortájt készült a Kortárs Petőfi-száma; Illyést abban *Segesvár-versének* kézírathasonmásával szerepeltették. Egy pozsonyi magyar író cikkének pedig azt a címet adtuk: *A tisztelgés szükségese és joga*; többek között a pozsonyi Petőfi-szobor gyalázatos sorsát tette szóvá. Lett is belőle jegyzékquáltás. A pozsonyi Ligetbe száműzött, folyton orrát, kardját törő Petőfi-emlékmű – ahogy újabban hallani – most a szlovák főváros egyik szép terén méltó helyre kerül. A párizsi Petőfi-ünnepségbe belekiabálók két táboraának prominensei immár száz-száz évesek, fönt az elíziumi mezőkön lobog lelkük. De még most sem élhették volna meg a szobor-restaurációt.

Néhány évvel később váratlanul Helsinkibe küldött az Irószövetség: tájékozódnom kellett, miként halad a *Kháron ladikján* finn fordítása. A hozzám képest igazán tájékozott nagykövet és Debrecenben finn szakot végzett fiatal diplomatája mindent kifogástalanul előkészítettek. A kedves, szemüveges fordító is megjelent az összejövetelen, tolokocsiban. Igyekeztek megnyugtatni, hogy a finn fordítás, ha nem is rohamléptekben, de készül. Ez nekem úgy hangzott: készülget. Megőriztem udvariasságomat és fegyelmemet, de arról már nem tehettem, hogy a nyugodt északi tempó hirtelen rám tört fejjörccsel, lázrohammal hatott rám. Kísérőimnek ki kellett támogatniuk a mosdóba néhány percre. Itthon azt hírelték, a tájékozódás mögött Illyés Nobel-díjának ügye, legalábbis pályázatási lehetőségének előkészítése húzódott meg. A finn fordítás a svédéhez közvetítette volna a *Kháron ladikjánt*. (Amikor 1925-ben Herczeg Ferenc volt a magyar jelölt, az Akadémia megbízásából akkor készült Horváth János két kiadást is megért *Herczeg Ferenc* című tanulmánya.) Nem ismerem a végkifejletet, de biztos, hogy nem ezzel függ össze az a dedikáció, amelyet Illyés *Kháron ladikján*-példányomban írt, és a Kortárs szerkesztőségébe küldött el 1979 januárjának végén: „Kovács Sándor Ivánnak köszönettel, s bocsánatkéréssel, hogy annyi gondot okoztam neki és szeretettel Illyés Gyula 1979. I. 30.”

\*

De hogy sorjában mondjam Illyés-élményeimet, és írjam körül az alábbi néhány dokumentumot, hadd idézzem fogódzól Győri Lászlót, aki fontos és tiszteletteljesen megértő cikket írt nemrég az ún. Központi Sajtószolgálat és Illyés Gyula kapcsolatáról (*Karc, Élet és Irodalom*, 2002. augusztus 2.). Íme az első bekezdése: „Amikor a nyolcvanas években a Központi Sajtószolgálat nevű ügynökségben dolgoztam a Blaha Lujza téren, amely a megyei lapokat látta el különféle anyagokkal, többek között szépirodalommal – tárcával, novellával, mesével, verssel –, Illyés Gyulát évről évre hívtam, hívogattam, kiváltképpen az akkori ünnepek – a költészet

napja, május elseje, augusztus huszadika, november hetedike, karácsony, újév – előtt, hogy tiszteljen meg bennünket. Instanciáztam. Rovatvezetőm, A. szerint ugyanis, ha verset kérünk tőle, nem sűrűn, de évente, kétévente, föltétlenül ad, s föltétlenül újat. Föltétlenül és készségesen, mert a vidék dolgát a szívében viseli. Ami egybevágott mindnyájunk Illyés-képével, afféle evidencia volt, hiszen nagyon sok fontos verse Szegeden, a *Tiszatáj*-ban került elénk; előszeretettel választotta a nem központi, a tűz szegélyén parázsló folyóiratokat, színházakat. A Pécsi Nemzeti Színház egyre-másra tartott Illyés-ősbemutatót. Persze a fővárost, a *Kortársat* sem hanyagolta el, a peremre azért sohasem vonult el végképp – a *Kortárs* mégiscsak *Kortárs* volt, a nagy, a legnagyobb kortársak otthona". Ezekről szeretnék most szólni. Ezekről szeretnék most szólni.

A szegedi és a budapesti egyetemen végzett tanári munkám mellett mind a *Tiszatáj* (1960–71), mind a *Kortárs* szerkesztőségében (1971–82) dolgoztam jó tíz-tíz évet, nekem is vannak Győri Lászlóhoz hasonló emlékeim, leveleim, dokumentumaim. Ezekről szeretnék most szólni.

Úgy emlékszem, először 1966-ban még Szegedről kértem Illyés Gyulától kéziratot. Szeged városa Tömörkény István születésének centenáriuma készült, és finanszírozta egy tisztelgő emlékkönyv munkálatait. Természetesen Szeged irodalmi hagyományainak legtekintélyesebb, legmindentudóbb Péter Lászlója kapott rá szerkesztői megbízást. Vett maga mellé azonban egy fiatalabb szerkesztőtársat is; így letem én másodhegedűs mellette. A ő terveiben mindenekelőtt a magyar klasszikusok felvonultatása szerepelt, én a kortárs magyar írók és képzőművészek szélesebb körű megszólaltatását is javasoltam. Sikerült megegyeznünk ebben. Péter László rám bízta nógatásukat, és meglepően illusztris tisztelgő testület kerekedett az akcióból: negyven kortársunk válaszolt körkérdésünkre, s hajtott fejet Tömörkény emléke előtt. Hadd említsem közülük csak Borsos Miklóst, Déry Tibort, Dutka Ákost, Fábry Zoltánt, Illyés Gyulát, Károlyi Amyt, Kisfaludy Strobl Zsigmondot, Molnár-C. Pált, Németh Lászlót, Sinkó Ervint, Szabó Magdát, Veres Pétert, Weöres Sándort.

Illyéstől és Weöresétől én kifejezetten kéziratot „rendeltem”, hogy szövegeiket hasonmásban is közölhessük. A nyomdai munkálatok végeztével Illyés vallomása hozzám került. Spirálfűzet kiszakított lapjára letisztázott Tömörkény-jegyzetét én azon mód bekereteztem és könyvesfalomon tartottam. 1972-ben, óbudai panelünkben készült is egy alkalmi fotó róla: karon ülő Ádám fiammal együtt az Illyés-kézirat előtt állunk. Íme Illyés Tömörkény-jegyzete, *Az egyszerűség óriása*:

„Hibás gondolatársítás, hogy egyszerűről egyszerű írni; hogy »egyszerű« emberek ábrázolása nem a leghatalmasabb teljesítmény. A katedrálisok, a hisztérikák, a nagy vacsorák különböznek egymástól; azok rajzára a toll magától megindul. De a gyufaszálak vagy az – épp oly könnyen kezel – »célszerű szegény emberek« milliárdjai közt különbséget tenni? Belőlük százat és százat egyéni életre kelteni? Hányan tudtak még a legújabb korig is parasztot, napszámot ábrázolni nem felülről le nézve, azaz nem gorillává, munkabarommá törpítve? Olvassuk el ma Balzac *Parasztok*, Zola *Föld* című rémálmát: ez a legjobb előszó Tömörkényhez.

Akkora lett, amekkora; de Tolsztojjal szőtték egy bordában”.

Illyés Gyula lucidus, tömör Tömörkény-emblémája monográfiával felér. Hadd hívjam fel rá a figyelmet ezúttal is, mert – ha jól látom – nincs benne a Szépirodalmi Könyvkiadónál megjelent életműsorozata köteteiben.

Folytatom Győri Lászlóval: Illyés „Telefonszámát bitoroltam és birtokoltam, de fölöttébb resteltem felcsöngetni [...]. Legközelebbjeim, a *kilencek* ugyan jártak nála hajdanán, [...] én ettől akkor, vidéki lévén elestem, [...] de ki tudja, ők is hányszor – Illyés köre másokból tevődött össze, mi túl messzi nemzedék voltunk neki.”

Illyést a *Kortárs*-időkben és nem sűrűn csengettem fel, inkább levelet írtam, ezekre aztán vagy kézirattal s néhány somyi kíséző szöveggel vagy levéllel válaszolt, vagy azt kérte – kivételes, lapzártás-sürgős terminusok esetén –, hogy hivatalsegédünk (az áldott emlékü Horváth néni) menjen el a korrektúráért-kéziratért.

Nem egyszer láttam és hallottam Illyés Gyulát, de csak egyetlen emlékezetes találkozásom volt vele. A *Szíves kalauz* 1974. évi kiadásának dedikációja szerint erre Tihanyban került sor 1976. augusztus 29-én: „*Kovács Sándor Ivánnak* tihanyi látogatása emlékéül szeretettel Illyés Gyula 1976. VIII. 29.” Mivel Vas Zoltánnal is volt megbeszélhiválóm Balatonfüreden, előbb hozzá kopogtam be a *Vasvillába*. A „*Vasvilla*” úgy értendő, hogy Vas balatoni villájának homlokzatát egy feketemázás *vasvilla*-cégér dekorálta, adván tudtára mindenkinek: ez a ház a Vas villája. Bevallom, amikor Vas Zoltán kérdően az oromzatra mutatott, nem tudtam azonnal megfejteti az átlátszó talányt.

Mert én nehezebb anyagból készültem: az Illyés tihanyi házának külső falára kiszögeezett paraszti szerszámok, vasak, készségek, alkatrészek elnevezéseinek szövevényében tájékozódtam jó előre, s nagyjából tudtam is mindent, amikor a szerszám-ikonosztáz előtt egzaminált a mester. „*Szerszámok arkangyala*” – írta róla Illyés-siratójában Juhász Ferenc. Ezzel a *Szerszám-Arkangyal* Illyéssel találkoztam Tihanyban akkor.

Megmutatta még féltettebb szerszámaikat is: a ceruzacsonkokat. Ezekkel írt és javított, amíg csak megfoghatatlanná nem koptak. A ceruzavégek lakhelye egy leemelhető fejű-fedelű medveszobor volt: dunántúli gölöncsérek jókedvel csinált, kedves-esetlen kezemunkája.

Jókedvben volt Illyés Gyula is. Vegzálta Vas Zoltánt, hogy nem ihat (tudniillik Vas uszálynyi autóján jöttünk át Füredről Tihanyba), s boldogan bontott ki előttünk egy friss postával érkezett nagy papírdobozt. A dobozból egy levél és egy vadonatúj, hófehér tengerésziszti sapka került elő. A feladó, a MAHART vezérigazgatója arról értesítette a költőt: fogadja s hordja szívesen az ajándékot; nem nézhették már tovább tétlenül, hogy olyan viseltes, nyűtt, régi tengerézsapkában jár...

Vas azért módjával mégis belekóstolt a borba, fényes fogóval roppintgatott tihanyi mandula volt a borra fojtás; eközben azt fejtegette Illyés, hogy „a magyarok nem tudnak enni, még ma sincs megfelelő kultúránk hozzá”.

A történeti gasztronómiában történetesen otthonos voltam; akkortájt készült a költő Zrínyi udvarában használatos csáktornyai szakácskönyv kiadása, amely 1980-ban jelent meg a Magvetőnél. Ismertem az ide vágó Veres Péter-anekdotát is: vitte Péter bácsi a szalonnás szütyőt Moszkvába, de nem nyúlt hozzá, csak felakasztotta a szállodaablak kilincsére. Amikor útítársa, Szabó Pál reggel belépett a szobájába, elhűve látta, hogy Péter kaviárt kanalaz egy nagy fémdobozból. „*Parisztotelész*” (azaz Bölcs Paraszt Péter) furfangján Illyés persze nem lepődött volna meg, hiszen ő szoktatta rá Péter barátját a csigaevésre. Egyik tihanyi vacsorájukon – mint Illyés megírta – Veres Péter hamar leküzdötte vonakodását, és jóízűen nekilátott bicskijával a kevéssé ismert csemegének.

Amikor megjelent a Zrínyi-szakácskönyv, egyik első példányát természetesen Illyés Gyula kapta. Válaszolt rá néhány derűs sorral:

*Kedves Barátom,*

*Étel-ínyenc mérsékelten vagyok, de szó-ínyenc szodé-mód.*

*Így olvastam s teszem el gyakori olvasmányul a megküldött szép könyvet. Szegény Zrínyi! Ha ehetett volna abból a vaddisznóból is!*

*Viszonzásul egy vers; és a lányoknak szánt könyvek.*

*Mindnyájótokat szeretettel köszönt*

A vadászbaleset nagyjelenete, íme, visszaméretezve hétköznapivá. Versben Illyés ezt nem tehette meg (lásd heroikus Zrínyi-verseit: *Zrínyi: a költő; Peroratio: záróbeszéd*). A vadkant köznapiasító és a vadászt megmentő ötlet annál inkább helyén volt magánlevélben. (A viszonzásul küldött vers: a *Futó szobor*, Kortárs, 1982/2. A „lányok”: Király Erzsébet, a sajtó alá rendező és Baranczó Katalin, a Kortárs akkori titkárnője.)

\*

1971 és 1982 között tizenkét évet töltöttem a *Kortárs*nál. Azzal a feltétellel vállaltam, hogy az ELTE-n tovább taníthatom a régi magyar irodalmat, és hogy a szolgálat leteltével egész állásban térhetek vissza az egyetemre. Amikor tíz év után mégis mindenfélével kínálgattak, maradtam ambícióm mellett: még 1982-ben elkészült *A lírikus Zrínyi*, aztán elindult a Zrínyi-Dolgozatok és a Zrínyi-Könyvtár sorozat; visszatálaltam erősebb passzióimhoz.

A „filozos lapvezetés”-t nem egyszer szememre hányták, s joggal, mert ami a népi-urbánus konfrontációban mindkét iránynak odakinálható volt, azt az irodalmi hagyományban véltem megtalálni. Lásd a Janus Pannonius-búcsúvers újrafordítottó vállalkozását (1972/2.), a Szenczi Molnár-számot (1974/8.) vagy éppen a nagy Illyés-óda, *A Reformáció genfi emlékműve előtt* körüljárását (1975/9.), Sütő András Servet-drámájával együtt. Amikor a *Három veréb*-antológiához hozzáfogó Weöres Sándor engem fogadott filoz-famulusává, kikerekedtek a dolgok. A nemzeti irodalmi múlt visszavétele – a nemzetiségi magyar írók érdemeseivel együtt – szomjúságot oltott. „Mint a szép híves patakra” a szarvas, úgy jártak az olvasók, érdeklődők, mindenekelőtt Szenczi Molnár-számunk után. (Annyi visszhangot – lásd pl. Bán Imre és Benda Kálmán véleményét – talán egyetlen Kortárs-füzetünk sem keltett, mint ez; ki kellene adni egyszer a szerkesztőségbe érkezett olvasói véleményeket.) De szóba hozhatnám megelőző Apáczai Csere János-számunkat is (1975/7.) Szabó Magda, Lászlóffy Aladár, Farkas Árpád, Páskándi írásaival. Ezek a vállalkozások nem a szaktudósokat, hanem az írórsadalmat mozgósították, nem adatokat, hanem élményeket takarítottak be; a hagyomány kurrenshivatalos felfogásával szemben a vélekedés szabadságát, a szuverén élmény hitelét, hogy fennköltebb legyenek: a magyar nemzetet egybetartó tudati erőt szabadították fel. És megáruult egy gyékényen a hagyomány dolgában Somlyó György és Benjámin László, Nagy László és Kerényi Grácia, Sütő András és Tandori Dezső, Szabó Magda és Kányádi Sándor, Szemlér Ferenc és Féja Géza. Illyésnek afféle volt a felfogása hagyományról és vallásokról, mint Zrínyinek, aki „szép hierarchiá”-nak látta a vallást, és még a törököt is tolerálta. Illyés racionálisan, kultúráként szemlélte felekezeteinket s katolikus-protestáns racionalizmusát (anyja révén protestáns-szimpatáikkal) az én szememben Reformáció-ódája manifestálta, mutatis mutandis, Berzsenyi, Vörösmarty magasában. Bihar Isten háta mögötti falujában, Esztáron születtem, személyes ügyem, hitvalló becsvágyam volt fényt vetni a Reformáció-versre, s dokumentumai mellé (1975/9.) odaloptam (egy fénykép és néhány illusztráció erejéig) bihari-hajdúsági felmenőinek protestáns tradícióit is a kismarjai református templommal (annak padozata alatt nyugosznak Bocskay István szülei) és Bocskay fejedelem szobrával a marjai ártézikút és a nagy hársfa mellett, ahová naponta friss vízzel jártunk, amikor az Esztárhoz oly közeli testvéreimmel Kismarjában, anyai nagyszüleinknél töltöttük nyarainkat.

Illyés a kulcsfigura volt ebben a hagyomány körüli mozgásban. Egy összeállításához már adta a *Dózsa György beszéde a ceglédi piacon* ceruzacsonkkal leírt kézirátát (1972/6.), s aztán maga is „célpont” lett három jubileuma alkalmából: hetvenévesen (1972/11.), hetvenöt évesen (1977/11.), nyolcvanévesen (1982/11.). Másokkal együtt Déry, Sütő, Duba, Páskándi, Vas, Rába, Szabó Magda, Orbán Ottó laudálta, s Déryről tüneményes tanulmányt írt ő is (1974/10.). Egy Déry–Illyés–Vas–Sütő négyes húzóereje 1974-ben nem csekély; „a Kortárs mégiscsak Kortárs volt, a legnagyobb kortársak otthona” (Győri László).

A legnagyobb tekintéllyel Illyés bírt közülük; ki merhette, ki akarta megingatni trónján? Mint szoborra, mint nagy tanúra néztem fel rá én is. Derkovits József Attilával együtt festette meg; Babits mellett állhatott a mester könyvtárszobájában azon a híres fotón. Aki meg Illyés mellett állt, s akit ő igen szeretett, pannon írórtársa, Simon István volt; 1964–1971 között főszerkesztőként ő gondozta a lapnál írásait. Simon István Tompa Mihálynak, néha Szabolcskának tetette magát, de Arany nyugalmát és észjárását vette elő nehéz helyzetekben, és petőfies merészségek is kísértették. Illyésnek természetesen nem én kellettem, hanem friss írásainak kiröpítő fészke, írófejedelemségének propagátora: a *Folyóirat*, a *Kortárs*. Tisztelettel és korrektül, minden erőmmel igyekeztem ezt biztosítani neki. Kéziratait éjjel-nappal kértem; egyetlen írását vissza nem adtam; az igazítani valókat vele egyeztettem; akarata ellenére egy írásjelen nem mozdítottam; nemcsak leveleit (levélkéit) őriztem meg, de sokszor újragépeltem kéziratait; és borítékjait, korrektúráit is archiváltam (ha a nyomdai határidők megengedték, mind hasáblevonatként, mind tördelt levonat formájában).

Illyés csak egy volt. Hogy állíthatunk volna mellé antagonistát. Amikor Vas István emlékirata, a *Mért vijjog a saskeselyű* elindult folytatásokban, mindegyre a már hírelt *Beatrice apródjai* fejezeteinek megszerzése vezérelt. A *Keselyű* és a *Beatrice* aztán párhuzamosan futott. És amikor dönteni kellett, hogy Vas vagy Illyés kezdje és végezze a lap főanyagát, a dilemmát akkor is Illyés javára oldottuk meg, amikor ő maga javasolta, hogy most – mivel Vass sorozata már régebben szerepel – ő foglalná el a hátsó pozíciót.

Illyésnek tapasztalnia kellett a Kortárs-példányszámok megugrását; azt, hogy a „hagyomány-homokzsákok” mégsem húzták le a lapot, s ez a stabilizálódás az ő rendszeres jelenlétének is köszönhető volt. Amikor 1977 januárjában, a *Kortárs* alapításának 20. évfordulójáról emlékeztünk meg, nyilvánvalóan Illyés Gyulát kértük fel helyzetértelmezésre. *A Kortárs ünnepére* címmel Illyés remek cikket írt (1977/1.). Elindult a francia folyóirat-kultúra tapasztalataitól, és beékelvén mondanivalójába „A szocialista társadalmak [...] szépirodalmi közlönyök fönntartására és terjesztésére” biztosított áldásos támogatását, megérkezett a nemzedékekhez és az irányzatossághoz. „Folyóirataink egészségesen kezdenek különbözni, hogy az időszerű irányzatok közül melyik melyiket képviselje”. A Kortársról azt mondta: „A legnagyobb befogadásra képes havi szemlénk. Kialakult kerete olyan, hogy minden irányzat elfér benne. Jó szellem lebeg fölötte.” Ez a jó szellem Simon Istváné: „ez a rendkívüli műveltségű fiatal férfi [...] dunántúli volt”, mégsem a saját falujában ünnepelte lapját 1967-ben, hanem Tiszalökön. A Kortárs stábjában most tíz év elteltével ugyanide vándorol, hogy megemlékezessen Simonról is. Illyés irányzat-pártiságát preferálva is józanul látja a Kortárs lehetséges helyzetét: „Kialakult kerete olyan, hogy minden irányzat elfér benne”. Ebben a gúzsban kellett táncolnunk, s felléptetnünk őt is. Annál is inkább, mert örömmel vállalt „tűsűlya” nem az irodalompolitikai eklektikát, hanem az irányzatok tapasztalatait asszimiláló, kiteljesítő művészi és gondolkodói szuverenitást testesítette meg. Egy irányzatos központi Kortárs a hetvenes években halálra lett volna ítélve. Mindazonáltal elismerés azoknak, akik nem „központi” lapokban vállalták, hogy esztétikai, politikai és nemzedéki irányultságot követnek. A Jelenkor (Tüskés Tibor), az Alföld (Mocsár Gábor) és mindenekelőtt a Tiszatáj, Iliá Mihály szerkesztői tehetsége, tisztessége és bátorsága maradandó példa erre.

„Legnagyobb befogadásra képes havi szemlénk”, a Kortárs, bár „minden irányzat elfért benne”, igyekezett talpon maradni, s ez Illyésékkel sikerült is. *Húsz év – húsz ezer példány* – tehettem hozzá a Kortársban (1977/1.) Illyés nyitó cikke, *A Kortárs ünnepére* mellé a jó hírt, a magam kis írását. Ezt a példányszámot a Kortárs már 1976 decemberében elérte. (Januárban 17 192-ről indultunk, és június-július híján folyamatos emelkedéssel jutottunk el a 20E000-ig.)

Nem győzöm hangsúlyozni, mennyire a *primus inter pares* Illyés állandó jelenlétének is tulajdonítom mindezt. Legalább ötven-hatvan versét, fél tucat drámáját, több cikkét, tíz-tizenöt fejezetnyi emlékiratát közöltük, műveinek és munkásságának tizenöt-húsz méltatásával együtt. (De valljon majd erről pontos hitellel az a bibliográfia, amely 1971–1982 közötti szerzői jelenlétéről készül.)

\*

Alább Illyés Gyula huszonnyolc rövid levelét adom közre és azokat az írásait sorolom fel (többnyire a hozzájuk tartozó gépiratokkal és korrektúrákkal együtt), amelyeket megőriztem, és amelyek Illyés által jóváhagyott formájukban 1972 és 1982 között a Kortársban megjelentek. A korrektúrák Illyés munkáinak majdani kritikai kiadásához nyújthatnak segítséget. Illyés néhány levele és üzenete még elő kell hogy kerüljön dobozaimból.

1.  
1972. április?

Biztosan levélben kértem Illyéstől az 1972/6. számhoz a *Dózsa György beszéde a ceglédi piacon* kéziratát, de ez a levél és Illyés válasza most nincs kezemenél. A ceruzával leírt másolat gyönyörű munka: Illyés az exkluzív, bordázott sárgás papíron ereje teljében róttá sorait, s pontosan három Kortárs-oldalt csinált; a címet kétsorossá tette, és még lezárta a verset egy kis „nyomdadísszal” is (ez lemaradt a hasonmásról). A Dózsa-verset a lapban egy Dózsa-breviárium követte Engelstől Fodor Andrásig; megszólalt még Hídvégi Lajos (*Cegléd és Mezőtúr piacán*), Kulin Ferenc (*Petőfi és Dózsa*), kedves szegedi professzorunk, Baróti Dezső (*Juhász Gyula Dózsa-verseiről*) és évfolyamtársam, Kardos József (*A Dózsa-motívum Illyés Gyula költészetében*), Perjés Géza pedig Gergely Sándor Dózsa-regényét vette vizsgálat alá „történezs szemmel”. Ahogy Illyés mondaná, ez a hagyomány-aktualizálás is „múltteremtés volt” (vö. szavaival: „a múltat is teremteni kell”); némi személyességgel ismét. Én ugyanis a XVI. századi alapítású mezőtúri református gimnáziumba jártam, amelynek az államosítás után Dózsa nevét kellett felvennie.

2.  
1972. augusztus 19.

*Kedves Barátom,*

*Itt küldöm a vermsólatot.*

*Az említett fénykép – a pirostojással – közléséről, kérem, mondjunk le. Nem ismerek rá szüleimre.*

*Örülnék, ha tudatna, milyen képeket szándékoznak megjelentetni.*

*Baráti üdvözzel*

*Illyés Gyula*  
1972. VIII. 19.

A vermsólat: a *Segesváron* (1945) két kézirat-lapnyi, lila tintás szép másolata; lásd Kortárs, 1973/1. A tojásos fotót (1906?) Fodor Ilonától kaptam. Egész alakosan csak a kis Illyés látszik rajta. Talán így is kértem, mert a kép engem József Attila hasonló fényképére emlékeztet: ő puskát fog kezében. Valahogy belevetítettem ebbe a két alkalmi felvételbe kettejük egyéniségének különbségét. A „nem ismerek rá szüleimre” az egész képre vonatkozóan nem állhat (lásd Fodor Ilona könyvében: *Szembesítés. Illyés Gyula útja Párizsig*, 1975): az Illyés-szülők azon szép, komoly, méltóságteljes emberalakok. Illyés csak a képrészletre mondhatta ezt. Kérésére 1972. szeptember 5-i levelemben tudattam vele, hogy milyen képek közlését tervezzük.

3.  
1974. február 24.

*Kedves Barátom,*

*Sietek visszaküldeni a korrektúrákat, azzal: nem lenne helyes nem sietni a közléssel? Az eddigi három ilyenfajta közlés után? Szeretettel köszönt:*

*Illyés Gyula*  
1974. II. 24.

A *Tisztulók* című versciklus korrektúrájáról van szó (Kortárs, 1973/5.). „Az eddigi három ilyenfajta közlés”: a *Segesváron*-hasonmás (1973/1.), *Az ünnepelt* című Petőfi-dráma (1973/3.), és maga a hetvenéves Illyést köszöntő összeállítás lehet, élén Déry Tibor nagyszabású „jegyzet”-ével (1972/11). Amit Illyés még ekkortájt közölt nálunk, az későbbi (*A Veszprémi Petőfi Színház műsorfüzetébe*, 1973/7). A *Tisztulók*-ciklus 13 lapnyi kéziratát sok helyt ceruzával és piros írónnal javította, új sorokkal egészítette ki.

4.  
1973. március 5.

Gépiratos versküldemény, több helyen kézírással javítva: *Fogyó időben, Csatavesztés, A démonok kezében, Lemaradt sebesült emlékezőse, Veszendő nép*. Szerkesztőségi iktatószáma I/26/973/III.5. Levél nélkül (?) vagy telefonmegbeszélésre kaptuk. Megjelentek: 1973/6.

5.

1973. április 11.

Ceruzával és tintával javított három vers gépirata: *Őrködők, Ebből a hegyi honból, Jóembereink halálakor*. Takács Imrének, a versrovat gazdájának küldte egy általam korábban Illyésnek címzett borítékban: „Kortárs / Illyés Gyulától”. (Amit aláhúztam, az a tíz betű az Illyés kezevonása.) Megjelentek 1973.

6.  
1974. június 29.

*Kedves Barátom,  
1974. VI. 29.*

*Igyekeztem megtartani a rámszabott időpontot. A korrektúra előtt hívjal föl – 154–602 – hogy Pesten vagyunk-e még vagy már Tihanyban.*

*Szeretettel köszönt*

*Illyés Gyula*

A küldemény: Illyés felkérésemre készült Déry-tanulmánya, terjedelme 15 flekk, ceruzával, de inkább tintával végig, minden lapon javítva. Megjelent: 1974/10. Déry már 1972-ben köszöntötte Illyést (1972/11.), ekkor írta („Bf. 1972. szept. 8. expressz”) balatonfüredi levélpapírján: „Kedves Barátom mellékelem az Illyés cikket. Az volna a kérésem, szedesse ki mindjárt, ha lehet, mert én 14-én csütörtökön Pesten leszek és szeretném magam korigálni. A délelőtt folyamán fölmegegyek magukhoz a szerkesztőségbe, esetleg előzőleg telefonálok, örülnék, ha találkozhatnánk. Addig is szívélyes üdvözlettel Déry Tibor.” Szeptember 14-én találkoztam először Déry Tiborral.

7.  
Tihany, 1974. szeptember 1.

*Kedves Barátom,  
Tihany, 1974. IX. 1.*

*Köszönöm a táviratot a színdarab ügyében. De akkor már odaadtam az Új Írásnak.  
Őszinte barátsággal*

*Illyés Gyula*

Illyés darabját lásd: Új Írás, 1974/10.

8.  
1975. január?

A *Bemutató* című vers ceruzával javított gépirata. Ráírása szerint Takács Imre Illyés telefonos kérése nyomán adminisztrálhatta: „Tengelybe szedni! Arányosan középre minden sort!” Ilyenekre („Tengelybe!”) jelszóval Illyés maga szeretett gondot viselni. Megjelent: 1975/2.

9.  
1975. május 25.

*Kedves Barátom,*

*Egyszerre három verset is küldhetek. Egy számban számozásom sorrendjében szeretném, ha közölnétek.  
Szeretettel köszönt*

*Illyés Gyula  
1975. V. 25.*

Az *Ágyuzó idő*, az *Ápoló halál* és a *Világomlás* ceruzával és tintával javított gépirata. Az *Ágyuzó idő* dunántúli rövid magánhangzói ceruzával mind bekarikázva. Megjelent: 1975/7.

10.  
1975. július

*Kedves Barátom,*

*Így gondoltátok? Tovább másolni azért nem akartam, mert hátha még több javítás kínálkozik.  
Szeretettel köszönt  
mindnyájótokat*

*Illyés Gyula  
1975. VII.*

A *Reformáció genfi emlékműve* előtt javított első versszakának autográf kéziratát kísérte ez a levél. Illyés kérésemre (1975. július 7.) itt adta írásba a „baltás” Bocskay „szablyás” alakját, lásd Kortárs, 1975/9. Vö. *Illyés-szövegváltozat – „Szablyás” vagy „baltás”*

11.  
1975. szeptember–október?

Három vers gépirata és hasábkorrektúrája Ilyés autográf javításaival: *Ne legyen gondunk jóban is a rossz – Egy völgyeségi prэшázban, Sár-róna tölgyeseiből...*, *Amikor a rím közbeszól*. Csak az expressz küldött boríték van meg; levél nem is lehetett benne, bélyegzőjének kelte: 1975. október 3. Megjelent: 1975/11.

12.  
1976. február 2.

Három vers gépirata Ilyés ceruzás javításával: *Nyilatkozások, Egy házaspár sírfelirata – 1. A nő, aki fogyatékos gyermekeket istápolott egy életem át; – 2. A férfi, aki eszményeket vélt védeni egy életem át, Bergerac főtere, mint hű kutya*. Érkezett a *Pannoniából Európába* Ilyésnek dedikált példányára válaszoló levéllel. Ezt a levelet is elő kell még kerítenem. Vö. Takács Mária, *Ilyés Gyula könyvtára*, Szekszárd, 1999, K 81/3.

13.  
1976. május 7.

*Kedves Barátom,*

*Köszönöm a szíves fölszólítást. Három verset is küldök; közléseiket a számozás sorrendjében kérve.  
Mindnyájótokat szeretettel  
köszönt*

*Ilyés Gyula  
1976. V. 7.*

A levél május 3-i kérésem gyors megválaszolása volt: „Kedves Gyula Bátyám! Tanulmánykötetem szép nyugtázását még csak most tudom megköszönni, s örülök, hogy a Szepsi Csombor körüli vizsgáldások felkeltették érdeklődését. Nagyon szeretném, ha küldene kéziratot a Kortársnak újra. Takács Imre hasonló kérését azzal egészítem ki, hogy természetesen bármilyen műfajú írást a legnagyobb örömmel közölnénk. Őszinte tisztelettel és szeretettel köszönti: KSI, Bp., 1976. május 3.” A versek, autográf tintás-ceruzás javításokkal: *Kaland s halrajzás a régi Koronában, Hatalom, Bosszuálló biztatás*. Megjelentek: *Kortárs*, 1976/7. (Ilyés 1969-ben Bán Imre professzorral együtt támogatója volt kezdeményezésünknek, hogy az akkor felálló szikszói gimnáziumot a Párizs-rajongó Szepsi Csombor Mártonról, az *Europice varietas* [1620] szerzőjéről, az egykori szikszói iskolamesterről nevezzék el. Amikor bronzérmet is rendeltek az eseményre, kedves szegedi tanítványunk és kollégánk, a fiatalon elhunyt bajai Merényi Varga László Ilyés Gyulát kérdezte meg: ő hogyan képzelné el a plakettet? A *Hunok Párisban* írója mindjárt elővette a használatos ceruzacsonkot, felvázolt vele egy fiatal férfifejet, és köré kerekítette Európa térképét. Az emlékérem pontosan az Ilyés-terv szerint készült el a szobrász Csáki-Maronyák József műtermében.)

14.  
Tihany, 1976. augusztus 15.

*Kedves Barátaim,*

*Hamarabb írást küldök azzal a kéréssel – ha különben megfelel – hogy egyszerre s lehetőleg minél hamarabb jelenjék meg.  
Mindnyájótokat szeretettel  
köszönt*

*Ilyés Gyula  
1976. VIII. 15  
Tihany (8237)  
Alsó-Kopaszhegyi-ut 21*

Az ajánlott levélben öt vers ceruzával és tollal javított gépirata. *A lét akkor zsúfolt volt, Igényes hóhér, Ninivében, Megköszönni, Tegező idő*. A hasáblevonaton további autográf javítások ezzel a ceruzás megjegyzéssel: „N.B. Elnézést, hogy utólagos szerzői javítást fekete ceruzával írom, de nincs piros színű. Kérem, jelöljék önök.” (Már szeptemberben kapott tőlünk javító színes ceruzákat, s ezeket megköszönte, lásd a 15. levelet.) A versek megjelentek: *Kortárs*, 1976/10. Válaszlevelemben kértem tőle a *Beatrice apródjait*, és hamarosan meg is kaptam az akkor még *Egy életrajzból* című indító fejezetet a felejtethetlen felütéssel: „– Van pénzed? Pénzem nekem mindig volt.” Egyebek mellett így nyugtáztam küldeményét: „Hatalmas elbeszélés: történetkutató és lélekbúvár, esztéta és egyszerű olvasó számára egyaránt sodró, izgalmas olvasmány; történelmi igazlátása, életbölcssége, múlt és jelen közötti példás kapcsolásai, az emlékirat-műfaj természetéről elszórt megfigyelések, a »Beatrice«- és a »Sonja«-párhuzam, a Vörösmarty-motívum kibontása –: mesterkézre vallanak mind. Emlékirat és elbeszélés»valóság és költészet«, vagy a kézirat szavaival: »okulás« és »gyönyörködtetés« olyan szerves és harmonikus egysége, aminőt – legszebbet eddig – a magyar irodalomban én csak Bethlen Miklósnál olvastam”.

15.  
1976. szeptember 19.

*Kedves Barátom,*

Igyekeztem a kívánalomnak megfelelni.

Ha az ünnepi megemlékezés túllépi a keretet, rövidítsétek a hely kívánalma szerint.

Kézirat-hasonmászt készítenem – körülményes; hagyjuk el.

Add át üdvözlőmetem élőszóval is az ünnepségre megjelent barátainknak.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

Tihany (most vasámapig)

1976. IX. 19.

A levél a *Kortárs ünnepére* című kéziratához és hasáblevontáéhoz tartozik, ezeken fekete és piros javítások. Megjelent: *Kortárs*, 1977/1. Illyés Gyulát 1976. szeptember 14-i levelemben kértem (de már Tihanyban szót váltottunk erről), hogy adjon írást a *Kortárs* 20. évi jubileumára: „Kedves Gyula Bátyám! Őszintén köszönöm a múltkori találkozás lehetőségét, s ígéretemhez híven jelzem, hogy a decemberi szám összeállításának határideje: október ötödike. A 10-én esedékes nyomdába küldést meg kell előznünk néhány nappal, mert október 11-ére esik a 20 éves *Kortárs* jubileumi irodalmi estje Tiszalökön. Azért rendezzük ott, mivel Simon Istvánék a 10 éveset is ebben a faluban ünnepelték egykor, s folytatni akarjuk ezt a jó hagyományt. Műsorunkat a Televízió és a Rádió is közvetíti, és nagyon-nagyon szeretnénk, ha Gyula Bátyánk itt ott lehetne velünk, mégpedig oly módon, hogy a 20. évfolyamát jegyző folyóirat ünnepére eljuttatná néhány sorban a 20 éves *Kortárs*sal kapcsolatos gondolatait, s szövegét aztán – ha ehhez hozzájárul – egy színművész a műsor bevezetéseként felolvasná. Rendkívül fontos lenne ez a megszólalás, nemcsak a *Kortárs*, hanem egész folyóirat-kultúránk szempontjából, hiszen, ha már úgy hozta is az idő, hogy most saját magunkról kell megemlékeznünk, az ünnepelés alkalmát egyszersmind az irodalmi folyóiratok fontos szerepének tudatosítására szeretnénk felhasználni. Ha kaphatnánk verseket október 5-ére, azokat a decemberi szám élén hoznánk, a legkésőbb ugyanekkorra esedékes *Kortárs*–köszöntés pedig (ha lehet, kézirat-hasonmás formájában is) az 1977. évi januári számot, a 21. évfolyam első füzetét vezetné be. Szíves segítségét remélve őszinte tisztelettel és szeretettel köszönti: KSI.” Ugyanekkor kértem tőle a *Beatrice apródjait*: „Decembertől vagy januártól folytatásokban is elindíthatna a sorozat. Ez az időpont azért is a legkitűnőbb lenne, mert az éves előfizetések száma ilyenkor változik, s tapasztalataim szerint mindig emelkedő ívet mutat, ha a novemberi-decemberi számokat izgalmas anyaggal tudjuk indítani. Kedves Gyula Bátyám! Egy másik emlékirat (a Vas Zoltáné) ügyében a hónap végén leutazom a Balatonhoz. Jó lenne, ha akkor Tihanyba is elmehetnék, s szót válthatnánk a folytatások közléslehetőségéről. Végezetül még annyit, hogy az októberi szám élére kerülő *Öt vers* hasáblevontát augusztus 25-én postázzuk.” 1976-ban indult, 1977-ben öt, 1978-ban nyolc folytatást ért meg a *Kortárs*ban a *Beatrice apródjai*. Amikor a könyv-forma megjelent, Illyés nyugat-európaiasan címezte meg a könyvcsomagot: „Kovács Sándor Iván Széchenyi-út 1 Budapest 1054” Dátum nélküli dedikációja: „Kovács Sándor Ivánnak szeretettel Illyés Gyula”.

16.

1976. szeptember 24.

*Kedves Barátom,*

*Betoldás csak a végén van. Kézzel írtam bele; kérlek, nézzétek meg majd a kiszedett szöveget helyettem.*

*Köszönöm a figyelmességet a színes kis tollak kölcsönzésével. [Nem kölcsön, hanem természetesen örökbeadtuk őket. KSI]*

*Mindnyájótokat szeretettel üdvözöl*

Illyés Gyula

1976. IX. 24

17.

1977. január 4.

*Kedves Barátom,*

*Ez az egyetlen használható példány. Kérem juttassátok vissza a kefelevonattal, úgy, hogy – ha még azt is lehet – megtarthassam.*

*Szeretettel köszönt mindannyiokat*

Illyés Gyula

1977. I. 4.

A levélhez tartozó küldemény a *Beatrice apródjai* egyik 30 flekknyi fejezete, a *Győztesek között*. Az „egyetlen használható példányt” titkárnőnk, Rajcsányiné Irénke rövid idő alatt két példányban legépelte: Illyésé lett mind a kettő. Mind a hozzánk került gépirat, mind a hasáblevontat tele van Illyés ceruzás, tintás javításaival, kiegészítéseivel. Megjelent: *Kortárs*, 1977/3. sz.

18.

Tihany, 1977. július 26.

*Kedves Barátom,*

*Tihany 1977 VIII. 26.*

*Küldöm vissza a korrektúrát. A változandókon magam el elgondolkodtam, beleértve felelősségünket. Benes annak idején Kassán az újkori történelem egyik legdemokrácia-ellenesebb – emberileg legszégénylenebb törvényét jelentette be. Mi ok van ezt szépíteni? Amint látod, mégis szépítettem. Írtam külön cikket már arról, mikor kötelesség „dörömbölni”. Az a bizonyos „zárlat”, ami a némely szlovák helyről fenyegethetne, rég meg van. Kapjanak legalább kopogtatást.*

*Ez áll Novomesky kímélésére is. Miniszterként szorgalmazta a magyarok kiűrését. József Attilával öt egy napon említeni blaszfémia. Szégyenkezve ugyan, de – ha az enyhítéssel sem megy, hagyjátok el a kérdéses szakasz végét, a „miniszter” szó*

után. De az addigi részt – vigyük magasabb fórum elé: megmaradhat-e így? Ha nem, mi az, amit el kell hagynom? Jászi, Vámbéry emlékének tartozunk azzal, hogy az ott említettek ellen már ők, a Masaryk-hívők is tiltakoztak.

A nyelvészeti cikket csaknem befejeztem, de újra kezdem.

Várom hát a következő korrektúrát s elnézést kérve, hogy ennyi gondot okoztam, szeretettel köszöntelek

Illyés Gyula

A *Beatrice* apródjai szóban forgó részlete megjelent: 1977/9. A Trianon utáni szomszédállamok elszakított magyarságának létszámadatairól az Országos Statisztikai Hivataltól (Dányi Dezső), az Országos Széchényi Könyvtártól (Dávid Zoltán, Falta Rosemarie) kértem és kaptam adatokat, s ezeket továbbítottam Illyésnek. 1977. augusztus 3-án már küldtük Neki a tördelt levonatot. A „miniszter” szó után felajánlott törlés lehetőségét elfogadtuk.

19.

Tihany, 1977. augusztus 3.

Kedves Barátom,  
Tihany, 1977. VIII. 3.

Augusztus 5-re kérted a cikket; remélem, nem késtem el. Örülnék, ha a kéziratot, vagy jó másolatát visszakaphatnám. Nem tudom, meddig leszünk még itt. A *Beatrice* új fejezeteinek második kefelevonátát tehát mielőbb várom.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

A kért cikk: *A szó tisztaságáért, a szellem szabadságáért – cenzúrával? Igen.* Terjedelmes kézírata és hasáblevonata Illyés szokásos javításával. (Nagy szerkesztői gyakorlatával Illyés bámulatosan jó korrigáló volt, tökéletesen alkalmazta a korrektúrajeleket, a rövid kötőjel egyenlőségjel=javítását pl. már elfeledték: ő még használta; vigyázott a nyomdahibák és a szerzői javítások elkülönítésére.) Illyés nyelvvédő cikke az 1977. évi 10. számunkban jelent meg.

20.

Tihany, 1977. augusztus 5.

Kedves Barátom,

Sietek visszaküldeni a korrektúrát. Így, azt hiszem, jó lesz; még akkor is, ha „rossz” lenne a visszhang. Hisz arra is van felelnivaló.

Kérlek, köszönd meg nevemben Dávid Zoltán és Falta Rosemarie készségét.

A vers Adyról megvan; közöld a dátumot, mikor küldjem.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula  
1977. VIII. 5.

A *Beatrice* apródjainak *Szabadegyetem* című fejezetéről van szó. Megjelent: 1977/9. A levél mellett a *Beatrice* apródjai első fejezetének piros és kék írónnal eszközölt 11 hasábnyi korrektúrája. Az apróbb javításokra az utolsó előtti hasábon a levélben jelzett hosszabb piros beszúrás következik. Szó szerint belekerült a *Beatrice*-könyvbe (1979, 52. lap, 14–22. sor).

21.

Tihany, 1977. augusztus 25.

Kedves Barátom,

Itt megy a korrektúra s a kért vers.

Mindnyájótokat

szeretettel köszönt

Illyés Gyula  
Tihany 1977. VIII. 25

Az Adyt idéző kért vers: *Öreg szivekben élsz, és... – Ady második évszázadára*, Kortárs, 1977/11.

22.

1977. szeptember 22.

Kedves Barátom,

A folytatásból le van gépelve vagy negyven folyóirat-lapra való, még csak a pótlásokat kell legépelnünk s beilleszteni.

Szeretettel köszönt mindnyájótokat

Illyés Gyula  
1977. IX. 22

Ebből az adagból 1977/12. számunkban jelent meg *A kacér hölgy* című fejezet. 33 lapnyi, ceruzával nagyon alaposan javított,



kiegészített gépirata első példányát őrzöm. Valószínűleg átgépeztük. Illyés két hosszabb korrektúrájával gondosan teleírta a margókat, aztán mindkettőt kihúzta mégis.

23.  
1977. november

*Kedves Barátom,*

*Köszönöm a gratulációt s hogy tetszésedre van a folytatás. De azt kérem – azt tartom illőnek – hogy a lap élén Vas István írása álljon; nagyobb munka első részlete, – a szokás is így kívánja.  
Mindnyájókat szeretettel köszönt*

*Illyés Gyula  
1977. XI.*

A levél 1978/1. számunk közlésére vonatkozik. Illyés udvarias kérése nem teljesült: a főanyagot a *Beatrice* nyitja és Vas *Keselyű*-je zárja.

24.  
1978. február 4.

*Kedves Barátom!*

*Fekvő beteg vagyok s mindenképpen munkaképtelen. Ezt tudom küldeni. A többit az ígéret szerint; ha a francia út mégis megvalósul.  
Szeretettel köszönt*

*Illyés Gyula  
1978. II. 4*

Illyés-dobozomban a levél mellett a nem hozzá tartozó *Állomások hosszán* című vers gépirata, sok kézirásos javítással (pl. a *Verhaeren emlékének* mottó áthúzva). Megjelent: Kortárs, 1976/12. 1978-ban Illyés *Beatrice*-jét közöltük kilenc folytatásban.

25.  
1978. február 20.

*Kedves Barátom,*

*Itt küldöm a kefelevonatot s a következő fejezeteket.*

*A sorrend a közlésben ez lehetne.*

*1. Az „Oázis!” és a Lengeteg árnyak együtt.*

*2. Az „Egy hitvalló” magában.*

*3. „Hajóutak” – egyben az egész.*

*Remélem – reménykedve egészségem helyreállításában – mire minden lemegy, készen leszek további anyagokkal is.*

*Mindnyájókat szeretettel  
köszönt*

*Illyés Gyula  
1978. II. 20*

Mellékelve hozzá a *Beatrice apródjai* új fejezete, az *Egy hitvalló*. Tizenhat fleknyi gépírási másolat Illyés sok tintaceruzás javításával. Megjelent: Kortárs, 1978/6.

26.  
1979. január 30.

*Kedves Barátom,*

*Közben tisztázódott a másik interjú, melyet Domokos Mátyás készített. A postaládában – nálunk – keveredhetett bele az általam letett anyagba. Így hát azt nem küldöm vissza.  
Szeretettel köszönt*

*Illyés Gyula  
1979. I. 30.*

Domokos Mátyás interjúja (*Válság – de merre?*) 1979. évi 4. számunkban jelent meg. A levélben az interjú javított hasáblevonata érkezett.

27.  
1979. február

Három vers ceruzával, tintával javított gépirata: *A mesterség cimere alatt*, *Függöny mögül kinézve*, *Peroratio: záróbeszéd*. Megjelentek: Kortárs, 1979/5. A Zrínyit invokáló certament, a *Peroratiót* hasonlóan A „*Syrena*” és a *szobor* című könyvem belső

borítóján is szerepeltettem (Pécs, 1993).

28.  
1979. június

A *Homokzsák* című „vígjáték két részben” ceruzával javított hasáblevonata. Megjelent: *Kortárs*, 1979/9. A fenti dátum a kézirat hozzánk kerülésének idejére utal. „A javítások átvezetése után sértetlenül visszavárom” – írtam rá a levonatra Ács Pál kollégámnak, olvasószerkesztőnknek.

29  
1979. október 25.

*Kedves Barátom,*

*Köszönöm sok-facette-ű könyvedet. Nézegetem máris változatos oldal-lapjait.  
Fölszólításodra pedig itt van ez a vers. Lassanként két éve, hogy írtam. Gondolom, már senki sem tekinti egy-két sorát időszerű célzásnak Akkor sem voltak azok.  
Szeretettel köszönt*

*Illyés Gyula  
1979. X. 25*

A szóban forgó könyv a *Zrínyi-tanulmányok* (1979). Ezzel a levéllel együtt küldte *Közügy* című versét, amelynek gépiratán és hasáblevonatán ott vannak javításai. 1979. október 30-án köszöntem meg („A ceruzás javítások miatt átgépeztük, íme két példány a javított változatból”); a vers 1980. évi 1. számunk élén jelent meg.

30.  
1979. december 26.

*Kedves Barátom,*

*Köszönöm a – sürgtetést. A verseket a sorszámok szerint kérem.  
Jó – tanulságos – utazást!  
Szeretettel köszönt*

*Illyés Gyula  
1979. XII. 26.*

A levéllel küldött versek: *Különös kannibál, Ajtófának döntve vállamat – : , Szétnézve egy-egy pillanatra még.* A két első vers hasáblevonatán néhány javítás ceruzával; a gépiratokon tintás-ceruzás korrekciók. A versek megjelentek: *Kortárs*, 1980/3.

31.  
1980. június 2.

*Kedves Barátom,*

*Köszönöm a sürgtetést. Nincs idő a gépelésre, ezért a rendetlen kézirat. Ha úgy is lemásoljátok, kérlek, juttass el hozzám is a másolatokból.*

*Szeretettel köszönt  
Illyés Gyula*

A levélben küldött versek: *Antik boltív, Áldott vasámap, Hegyi város.* Gépiratokon számos ceruzás javítás, több új beírt verssor. A hasáblevonat még két új korrektúra-sort őriz. Megjelentek: 1980/8. Válaszleveletem (1980. június 11.) lásd: Takács Mária, *Illyés Gyula könyvtára*, Szekszárd, 1999, M/20/3.

32.  
1980. szeptember 7.

*Kedves Barátom,*

*Köszönöm a szíves fölszólítást.  
A szindarab használható gépiratát magam is most várom. Sorsa még bizonytalan.  
Ellenben verseket küldök ismét ötöt is, közlésüket a jelölt sorrendben kérve; s azt megint, ha amúgy is lemásoltatod őket, juttass el hozzám 1–2 gépiratot.  
Mindnyájótokat szeretettel ölel*

*Illyés Gyula*

Az öt vers: *Egy szüreti levélből, Nincs kegyelem, Bírák és jószok, Mellette és ellene, Ahol az ősök nyugszanak.* Hasáblevonatukon néhány ceruzás javítás. Megjelentek: 1980/11.

33.

1981. január?

Dátum nélküli levélboríték, talán levél sem tartozott hozzá: „Illyés Gyula Budapest II. Józsefhegyi-u. 9. Kortárs szerkesztősége Kovács Sándor Iván Bpest Széchenyi-u. 1.” Illyés ceruzájával agyonjavított két gépirat (a második a szerkesztőség átgépelése): *Illyés Gyula vallomása szülőföldjéről*, és ennek hasáblevonata, további korrekciókkal. Megjelent: 1981/3.

34.  
1981. február 22.

*Kedves Barátom,*

*Köszönöm a – sürgetést. Egy kicsit összetorlódtak a végeznivalóim. Így e versek rendesebb lemásolására sem tellett már időmből. Arra kérek, gépeltesd le s küldess majd nekem is egy gépiratmásolatot. Szeretettel köszönt*

*Illyés Gyula  
A versek közlését sorszámuk rendjében kérem.  
1981. II. 22.*

A küldött versek: *Hangverseny a parkban, Lentfeledettek, Foglyok, Most, Saskörmös*. A gépirat minden lapja javítva. Megjelentek: 1981/5.

35.  
1981. július-augusztus

Levél nélküli küldemény nagy barna borítékban: a *Törmelék-turkálók* című vers javított gépirata és tördelt levonata. Megjelent: 1981/9.

36.  
1981. szeptember 20.

*Kedves Barátom,*

*Köszönöm a sürgetést. Csak így tudom küldeni a gépiratot. Ha lemásoltatod, juttass egy példányt nekem is. Szeretettel köszönt*

*Illyés Gyula  
1981. IX. 20.*

Négy vers jött a levéllel: *Évszak-fészek panel-rengetegben, A szépség születése, Kiszámítható idők, Díszöltözet*. Javítva kézírással mind. Megjelentek: 1981/11.

37.  
1982. január (1981. december)?

A *Futó szobor* ceruzájával javított gépirata. Se levél, se üzenet nincs mellette. Megjelent: 1982/2.

38.  
1982. február 22.

*Kedves Barátom,*

*Nincs időm nyomdaképesebb gépirat készítésére. Arra kérek, ha ti kényszerültök gondosabb másolásra, küldjete nekem is egy példányt. Szeretettel köszönt*

*Illyés Gyula*

A borítékban három vers több helyt javított gépirata: *Gyümölcskosár, Az egyeduralom porráomlása, Lecke kikeletkor*. A versekből általunk átíratott tisztázat is készült írógéppel. Megjelentek: 1984/4.

39.  
1982. február

*Kedves Barátom!*

*Megköszönöm, ha legépelteted ezt a nagyon is szabadon folytatott beszélgetést. De nem vagyok bizonyos, hogy a „tisztázatot” is vállalhatom kinyomtatásra, újabb átnézés nélkül. Szeretettel köszönt*

*Illyés Gyula  
1982. II.*

A levélben: Kabdebó Lóránt Illyés-interjújának a kérdező által javított hasáblevonata. Valószínűleg kötetben jelent meg, mert a

Kortárs 1982. évi számaiban nem találok.

\*

Illyés többnyire ajánlott küldeményként érkező rövid, racionális levelei, ahogy most így egybelátom, nem vallanak rossz szerzői közérzetről. Kéréseinket és a kézírataival való törődést respektálta, hiszen írásait a lehető leggyorsabban, nekik járó helyen igyekeztük megjelentetni. Illyés *Naplójegyzetei* szerint kézíratait Flóra asszony gépelte. Ha csak az átgépelés vesződéses munkájában segíthetünk is Nekik, akkor sem éltünk hiába.

A szolgálat inkább élmény volt, mint tennivaló.

Élete rendkívüli aktivitású alkonyán, tizenegy évig lehettem írásainak gondozója; 1983. április 15-én halt meg. Közléseinek – felteszem – örülnie kellett. Legjobban mégis annak a kis telefonhírnek örült, amit Erdélyből, Apáczai Csere János szülőfalujából hoztam neki:

Egy fekete ruhás nénitől tudakozódtunk. Illendően felállt a kapualji kisszékről, kinyitva letette az olvasott könyvet, és igazított bennünket útba szíves szóval. A könyv Illyés *Petőfije* volt.

Alig akarta elhinni.

„Illyés Gyula is ember volt, nemcsak őt sértették, ő is megbántott, meghántott másokat. Nem engem, engem nem. De volt, akit bizonyára. Lesznek még betűk, amelyek karcot húznak a gyémántcsiszolaton. Ez a világ rendje” (Győri László).

Alig akarom elhinni.

\*

Illyés Gyula műveit én bujkáló humora, jó kedélye miatt is szeretem. Mintha Kölcseyben vagy Babitsban keresnénk a humort, olyan rejtetten mutatkozik. Szabad legyen száraz szemlémet három Illyés-anekdotával zárom.

1.

Tihanyban vagyok, s már jönnek vissza, de még mindig nem mertem verset kérni Tőle.

– Várnak a gyerekeim otthon, indulnunk kell, verseket szeretnék kapni a lapnak, Gyula bátyám.

Illyés már lép a versdossziéhoz, s idenyújtana két kéziratlapot. De Flóra néni közbekérdez:

– Hány gyerekük van?

Felelem, hogy három: Felícia, Elektra, Ádám.

Illyés érti a szót: még egy vers kerül elő mappájából.

2.

Juhász Ferenc csúszkál a jeges-havas Józsefhegyi úton, beesik Illyésékhez. Ledob bundát, kucsmát, csak úgy gőzölög a feje. Illyés kiteríti koponyája fölött két óvó tenyerét.

– Mit csinálsz Gyula? – kérdezi riadtan Juhász.

– Melegszen egy lángelménél – válaszolja Illyés.

3.

A világ legéletrevalóbb fotóművésze és filmscinárlója áttöri a Kútvolgyi Kórházban a nagybeteg Illyés köré húzott kordont. Mint kés a vajban, mint Juranics és Radivoj a török tábor sűrejében, oly magabiztosan halad célja felé. Elkábítja az utolsó főápolónót is. Már látja a szépszál férfitest körvonalait a takaró alatt. Bátran odaszól:

– Gyula bátyám, Domi vagyok. Hoztam egy csokor virágot.

Illyés, *esprit gaulois*-val, franciás szellemben azonnal visszafelel neki a fejére húzott takaró alól:

– Adja oda az özvegnyek!